

Teckenspråkiga förskolor 2020

Kartläggning av förskolor med teckenspråkiga miljöer

Teckenspråkiga förskolor 2020

Kartläggning av förskolor med teckenspråkiga miljöer

Författare: Tommy Lyxell

Rapporter från Språkrådet 17

© Institutet för språk och folkminnen, 2021

Språkrådet
Institutet för språk och folkminnen
Box 20057
104 60 Stockholm
www.isof.se

ISBN: 978-91-86959-79-1

Permanentlänk:
<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:sprakochfolkminnen:diva-1893>

Omslag och sättning: Vibra Publishing

Rapporter från Språkrådet 17

Teckenspråkiga förskolor 2020

Kartläggning av förskolor med teckenspråkiga miljöer

Tommy Lyxell

Utgiven av Språkrådet, Institutet för språk och folkminnen 2021

Sammanfattning

Denna kartläggning är en uppföljning av Språkrådets kartläggning 2010 där det undersöktes hur många förskolor som tar emot döva och hörselskadade barn och erbjuder en teckenspråkig miljö. Resultatet sammanfattas i nedanstående punkter.

- Antalet förskolor som erbjuder en teckenspråksmiljö var ungefär lika många 2020 som 2010.
- 9 av 20 av förskolor som tog emot döva eller hörselskadade barn våren 2020 bedömdes erbjuda en teckenspråksmiljö.
- Antalet döva eller hörselskadade barn i de förskolor som erbjuder teckenspråkig miljö var ungefär lika många 2020 som vid kartläggningen 2010.
- Antalet hörande barn till teckenspråkiga föräldrar eller syskon är förhållandevis få i de undersökta förskolorna.
- Många förskolor använder både svenskt teckenspråk och tecken som alternativ och kompletterande kommunikation, TAKK, i sin verksamhet.

Syftet med rapporten

Syftet med denna rapport är att redovisa hur många förskolor som erbjuder en språkmiljö där döva, hörselskadade eller hörande barn kan lära sig, utveckla och använda svenskt teckenspråk i enlighet med språklagen. Undersökningen är en uppföljning av Språkrådets undersökning av teckenspråkiga förskolor 2010 (Språkrådet 2010, Lyxell 2014).

Rapporten listar inte vilka förskolor som enligt vår bedömning erbjuder en teckenspråksmiljö för teckenspråkiga barn. Ett skäl till det är att teckenspråksmiljöerna inte är permanenta. Situationen varierar från år till år, beroende på hur många barn som finns i verksamheten och vilken språklig kompetens personalen har. Ett annat skäl är att vi inte har besökt förskolorna och därmed inte med säkerhet kan säga vilka förskolor som erbjuder en teckenspråksmiljö. Uppgifterna vi fått kommer i de flesta fall från förskolecheferna på de tillfrågade förskolorna. Tanken med rapporten är att ge en allmän bild av förskoleverksamheten som vänder sig till teckenspråkiga barn.

Kort om ordval

I denna rapport skriver vi omväxlande *döva*, *hörselskadade* eller *hörande barn* och *teckenspråkiga barn*. Det råder inget ett-till-ett-förhållande mellan dessa benämningar. Alla döva eller hörselskadade barn är inte teckenspråkiga. Det finns döva eller hörselskadade barn som har det svenska teckenspråket som sitt första språk och det finns dem som kommer i kontakt med det svenska teckenspråket senare i livet. En del döva barn har ett kokleaimplantat som gör att de kan uppfatta talat språk. När implantatet är avstängt är de döva.

Det finns hörande barn som växer upp med det svenska teckenspråket. Det kan vara barn till teckenspråkiga föräldrar som har svenskt teckenspråk som modersmål eller teckenspråkiga syskon, som lär sig språket som ett andra språk.

För att lyfta fram att det svenska teckenspråket har en viktig roll för barnen som går i teckenspråkiga förskolor används använder vi benämningen *teckenspråkiga barn*. Utgångspunkten i denna rapport är barnens språkliga situation – inte barnens hörselförmåga.

Innehållsförteckning

Sammanfattning	2
Syftet med rapporten	3
Kort om ordval.....	3
Inledning	5
Språkrådets undersökning 2010.....	5
Reviderad läroplan för förskolan	5
Internationella konventioner.....	5
Teckenspråkiga barn – en heterogen grupp.....	6
Den viktiga förskoleperioden.....	6
Svenskt teckenspråk, TAKK eller TSS?.....	7
Metod.....	9
Enkätundersökning	9
Vad är en teckenspråkig miljö?.....	10
Avgränsning.....	10
Resultat	11
Förskolornas profil.....	11
Teckenspråkiga avdelningar.....	11
Förskolor som tar emot hörande teckenspråkiga barn	12
Teckenspråkiga aktiviteter.....	12
Teckenspråkig personal.....	13
Teckenspråkiga barn.....	13
Teckenspråkiga förskolemiljöer.....	13
TAKK används även på förskolor med döva eller hörselskadade barn	14
Diskussion	15
Ungefär samma antal förskolor 2020 som 2010	15
Språklig grupp eller barn med funktionshinder?.....	15
Homogena teckenspråksmiljöer eller blandade grupper?.....	16
Efterfrågan styr det språkliga utbudet	16
Teckenspråkig kompetens	17
TAKK är inte anpassat för döva eller hörselskadade barn	17
Samarbete mellan kommunerna	17
Nationell samordning av teckenspråkiga förskolor.....	18
Slutord	19
Litteraturförteckning	20
Bilaga 1	
Bilaga 2	

1

Inledning

Språkrådets undersökning 2010

Språkrådet genomförde 2010 en kartläggning av teckenspråkiga förskolor. Skälet till kartläggningen var att språklagen hade trätt i kraft året innan. Enligt språklagen ska den som är döv eller hörselskadad och den som av andra skäl har behov av teckenspråk ges möjlighet att lära sig, utveckla och använda det svenska teckenspråket (SFS 2009:600, 14 §). Språklagen säger också att det allmänna, det vill säga den offentliga verksamheten, ska skydda och främja det svenska teckenspråket (9 §).

Det saknades kunskaper om vilka förskolor som erbjöd en teckenspråkig verksamhet. Tidigare hade föräldraorganisationen Riksförbundet DHB, som en service till sina medlemmar, sammanställt en lista över vilka förskolor som tar emot döva eller hörselskadade barn. Listan sa egentligen inte något om språkbruket i dessa förskolor. I flera förskolor användes det svenska teckenspråket i mycket liten utsträckning. Språkrådet ville med kartläggningen skaffa sig en tydligare bild av förskoleverksamheten som vänder sig till teckenspråkiga barn, eftersom det saknades samlad information om det.

Språkrådets kartläggning 2010 visade att det fanns 21 förskolor som tog emot döva eller hörselskadade barn, men endast 8 av förskolorna bedömdes kunna erbjuda en teckenspråksmiljö (Språkrådet 2010, Lyxell 2014). Det fanns också indikationer på att antalet förskolor som bedrev teckenspråkig verksamhet hade blivit färre.

Anledningen till att vi nu följer upp kartläggningen är att det har gått tio år och att det fortfarande saknas en nationell myndighet som följer upp förskoleverksamheten för teckenspråkiga barn. Förskoleverksamheten är en kommunal angelägenhet, men för små språkgrupper som bor utspridda över hela landet behövs ett nationellt perspektiv. Det har också skett förändringar i styrdokument och lagar.

Reviderad läroplan för förskolan

Den reviderade läroplanen för förskolan trädde i kraft den 1 juli 2019 (Lfpö 18). I den står det att förskolan ”ska ge varje barn förutsättningar att utveckla [...] svenskt teckenspråk, om barnet har hörselnedsättning, är dövt eller av andra skäl har behov av teckenspråk” (s. 13–14). Formuleringen går att känna igen från språklagen. Så förskolan ska kunna erbjuda döva eller hörselskadade barn tillgång till svenskt teckenspråk om familjen önskar det. Det gäller även hörande barn till teckenspråkiga föräldrar eller teckenspråkiga syskon.

Internationella konventioner

Det finns det två FN-konventioner, som Sverige har ratificerat, att ta hänsyn till. En av dessa har blivit svensk lag.

I konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning trädde i kraft 2009. I den finns det flera artiklar som tar upp döva eller hörselskadade personers rättigheter, bland annat

inläring av teckenspråk och främjande av språklig identitet vilket bland annat innebär att anställa lärare som är kunniga i teckenspråk (art. 24) samt stöd för språklig och kulturell identitet, däribland teckenspråk och dövas kultur (art. 30).

Barnkonventionen från 1989 blev svensk lag den 1 januari 2020 (SFS 2018:119), vilket innebär att barnets tankar och synpunkter om sin egen situation ska ges större tyngd än tidigare. Barnkonventionen tar upp rätten till identitet (art. 8) och rätten till språk hos språkliga minoriteter (art. 30), vilket omfattar barn som växer upp i teckenspråkiga familjer.

Teckenspråkiga barn – en heterogen grupp

Vilka barn är teckenspråkiga? Frågan är inte så självklar som den i förstone kan verka vara. Tidigare har alla döva barn betraktats som teckenspråkiga. I dag får de flesta döva barn ett eller två kokleaimplantat inopererade i hörselnäcken, vilket gör att de uppfattar ljud. Många kan därför utveckla talat språk, men det betyder inte att det svenska teckenspråket därmed är oviktigt för dem. Många föräldrar till barn som har kokleaimplantat önskar att barnet ska lära sig såväl talad svenska som det svenska teckenspråket.

För de flesta döva eller hörselskadade barn är det svenska teckenspråket inte ett språk som talas flytande i hemmiljön, eftersom föräldrarna är hörande och inte behärskar det svenska teckenspråket. Att barnen får möta goda språkliga förebilder inom svenskt teckenspråk i förskolan har därför ansetts vara särskilt viktigt för dessa barn. Av de hörselskadade barn som är registrerade inom hörselvården är det dock endast en bråkdel som går i förskolor som erbjuder en teckenspråksmiljö (Lyxell 2014).

Det finns en liten grupp döva barn som har teckenspråkiga föräldrar. Dessa barn växer upp med goda förutsättningar att utveckla och använda det svenska teckenspråket i hemmet. Men barnen behöver också träffa andra teckenspråkiga jämnåriga barn och teckenspråkiga vuxna som de kan utveckla det svenska teckenspråket med. Därför har teckenspråkiga förskolor en mycket viktig roll för den här gruppen.

En annan grupp är hörande barn som har döva teckenspråkiga föräldrar. De växer upp med det svenska teckenspråket som ett modersmål parallellt med svenskan (Lyxell 2019). En del av dessa barn går i förskolor som har en teckenspråkig verksamhet men det är vanligare att föräldrarna väljer en reguljär förskola nära hemmet. I en del familjer finns det hörande syskon till döva eller hörselskadade barn. De lär sig svenskt teckenspråk som de använder inom familjen. Syskonen går ibland på samma förskola som det döva eller hörselskadade barnet.

Att vi klumpar ihop döva, hörselskadade och hörande barn och kallar dem teckenspråkiga innebär förstås en generalisering, men den är ändå användbar när man diskuterar samhällets utbud av teckenspråkiga förskolor. Teckenspråkiga förskolor är viktiga arenor för många barns språkliga utveckling och identitetsutveckling, oavsett hörselförmåga och släktskapsförhållanden till andra teckenspråkiga.

Sist men inte minst: teckenspråkiga barn är flerspråkiga. Förutom det svenska teckenspråket är svenskan ett språk som barnen möter dagligen, i såväl skrift som tal (om de har god hörselförmåga). En del av barnen har dessutom föräldrar av utländsk härkomst och kommer på så sätt i kontakt med ytterligare språk. Flerspråkighet är alltså barnens verklighet och är något som förskolorna behöver förhålla sig till.

Den viktiga förskoleperioden

Förskoleåldern är en mycket viktig period i ett barns utveckling. Språkförståelsen utvecklas och med den barnets kognitiva, sociala och emotionella förmågor. Döva eller hörselskadade barn som inte ges goda förutsättningar att utveckla ett språk i förskoleåldern riskerar att få stora svårigheter senare i livet (Region Skåne 2016, Cramér-Wolrath 2019).

Att ha en hörselnedsättning innebär det en ökad kognitiv belastning när man avkodar talade språk (Rudner 2016, Brännström m.fl. 2019), speciellt i bullriga miljöer vilket förskolor ofta är. Mycket energi går åt att avkoda det talade språket vilket belastar korttidsminnet. Även om man kompenserar hörselnedsättningen med hörselteknisk utrustning leder det inte till att barnen blir normalhörande.

Döva eller hörselskadade barn har bättre förutsättningar att uppfatta ett tecknat språk eftersom det uppfattas med synen. Att barnet får tillgång till ett tecknat språk innebär förbättrade möjligheter till god språkutveckling under den kritiska språkutvecklingsfasen. Enligt försiktighetsprincipen bör samhället, i detta fall förskolorna, se till att döva eller hörselskadade barn får tillgång till en tvåspråkig uppväxt, både i ett talat och i ett tecknat språk (Kermit 2010).

Sveriges Dövas Riksförbund har tagit fram en skrift – *Bra start i livet* (SDR 2020 a) – där man pekar på betydelsen av teckenspråkiga förskolor för döva barn. Organisationen har också tagit fram en skrift som vänder sig till nyblivna föräldrar till döva barn som tidigare aldrig haft kontakt med teckenspråkiga eller det svenska teckenspråket – *Döva barn, en handbok för föräldrar* (SDR 2020 b).

Hörande teckenspråkiga barn har i regel inga svårigheter att tillägna sig såväl talat som tecknat språk eftersom de har full tillgång till båda språken. Språkutvecklingen sker på samma sätt som för andra flerspråkiga barn – i olika takt på respektive språk. Det tecknade språket används i hemmet och i andra sammanhang där döva träffas. Barnet möter det talade språket i många olika sammanhang: med släktingar, i förskola och skola och med kompisar. Den språkliga exponeringen i det svenska teckenspråket är för många av barnen inte lika stor som i talad svenska (Lyxell 2019). Teckenspråkiga förskolor har därför en viktig roll för hörande teckenspråkiga barn. I förskolorna för de träffa jämnåriga teckenspråkiga barn och andra teckenspråkiga vuxna än sina föräldrar, vilket är viktigt för deras språkliga identitet och välbefinnande.

Hörande barn som har döva syskon kan behöva lära sig svenskt teckenspråk så att de kan utveckla relationen med sina teckenspråkiga döva syskon. Det möjligheten ges i teckenspråkiga förskolor. Svenskt teckenspråk är något som kan stimulera språkutvecklingen hos hörande barn med språkstörning som inte har teckenspråkig anknytning i familjen. Det är dock vanligare att tecken som alternativ och kompletterande kommunikation, TAKK, används.

Forskning visar att goda kunskaper i ett tecknat språk gynnar språkutveckling i det talade språket. Tecknat och talat språk kan utvecklas parallellt om det finns goda förutsättningar för det (Andersson m.fl. 2016, Cramér-Wolrath 2019, Roos 2019).

Svenskt teckenspråk, TAKK eller TSS?

När man diskuterar den språkliga situationen för döva eller hörselskadade barn förekommer benämningar som svenskt teckenspråk, TAKK och TSS. Vad står dessa begrepp för? Vi reder här ut dem kortfattat.

Svenskt teckenspråk bygger på en egen grammatik och eget teckenförråd. Språket produceras med kroppen: händer, armar, huvud och överkropp och det uppfattas med synen. Vissa grammatiska strukturer som finns i det svenska teckenspråket är unika för tecknade språk (Ahlgren & Bergman 2006, Språkrådet 2016). Språket kan också utföras taktilt för personer med dövblindhet. I Sverige talas det olika tecknade språk, och det språk som är gemensamt för alla är det svenska teckenspråket.

Tecken som alternativ och kompletterande kommunikation, TAKK, är en kommunikationsmetod som har utvecklats för hörande barn som har språkstörningar, exempelvis barn med Downs syndrom (Heister Trygg 2010). Målet med TAKK är att stimulera språkutvecklingen hos barn med språkstörningar genom att använda tecken tillsammans med talet. Barnet förväntas så småningom gå över till att använda det talade språket, vilket också de flesta gör. TAKK är vanligtvis inte en kommunikationsmetod som används i vuxen ålder, även om det förekommer i enstaka fall.

Tecken som stöd för talet, TSS, är ursprungligen utvecklat för personer som i vuxen ålder fått en allvarlig hörselnedsättning. Det handlar om personer som vill fortsätta att använda talad svenska med stöd av enstaka tecken. Det är främst inom den äldre befolkningen som TSS används. Eftersom äldre upplever att det är svårt lära sig ett nytt språk försöker man med TSS undvika språklig variation. Ett ord ska helst motsvaras av ett tecken och uppsättningen av tecken som används är begränsat. Dessutom används inte handalfabetet eftersom äldre ofta har svårt med finmotoriken i händerna (Nelfelt 2001, 2003).

Hörselvården erbjuder TSS-kurser för vuxna personer som drabbats av en hörselnedsättning. När operationer av kokleaimplantat blev vanligt i början av 00-talet erbjöds även kurser i TSS till föräldrar som hade barn med kokleaimplantat. Föräldrarna uppmuntrades av öronläkare att använda talad svenska med sina barn, men när barnen

inte uppfattade vad som sades använde föräldrarna TSS. Detta spreds sig sedan till förskolorna som började erbjuda TSS i sin verksamhet. I dag är det vanligare att begreppet TAKK används inom förskoleverksamheten.

Förutsättningarna att använda TSS är inte desamma för barn som för vuxna. Vuxna har redan ett utvecklat språkbruk som de kan falla tillbaka på ifall de inte uppfattar det talade språket med hörseln. Teckenstödet fungerar som kompensation för en förlorade perceptionsförmågan. Men döva eller hörselskadade barn har ännu inte ett utvecklat språk och har därför svårare att skapa förståelse utifrån enstaka tecken och talat språk som de bara delvis kan uppfatta med hörseln, så man kan inte utan vidare överföra de vuxnas erfarenheter till barn med hörselnedsättning.

Användandet av TSS eller TAKK innebär inte att barnen utvecklar färdigheter i det svenska teckenspråket. Målet är att stödja barnets utveckling i talad

svenska. Det vore mer rättvisande att kalla metoderna för *svenska med teckenstöd* (SDR 2009) eftersom benämningarna TSS och TAKK kan leda till tanken att de är varianter av det svenska teckenspråket.

I den reviderade läroplanen för förskolan (Lpfö 18) framförs att det svenska teckenspråket är ett viktigt språk för döva eller hörselskadade barn och de barn som är i behov av svenskt teckenspråk, till exempel hörande teckenspråkiga barn. I Skolverkets handledning till den reviderade läroplanen för förskolan (Skolverket 2019) står det: ”En del förskolor arbetar med TAKK (tecken som alternativ kommunikation) som en metod för språkstödande arbete. Skrivningarna i läroplanen handlar däremot inte om TAKK utan om rätten att utveckla ett språk, i det här fallet teckenspråk.” Skolverket gör alltså tydlig skillnad på det svenska teckenspråket och TAKK.

2

Metod

Enkätundersökning

Utgångspunkten för denna kartläggning är den lista Språkrådet tog fram 2010. Då fanns det 21 förskolor som tog emot döva och hörselskadade barn och mer eller mindre använde svenskt teckenspråk i sin verksamhet. För att ta reda på om den var aktuell, kontaktade vi föräldraorganisationen Riksförbundet DHB och Specialpedagogiska skolmyndigheten, som dock informerade att de inte har listor över förskolor som tar emot döva eller hörselskadade barn. Riksförbundet DHB har tidigare sammanställt en lista men anser sig inte ha resurser för att fortsätta med det.

Via en mejllista för pedagoger och forskare inom hörsel- och dövområdet, DH-Nytt, fick vi tips om förskolor som tar emot döva eller hörselskadade barn. En del kände vi till sedan tidigare, men några var nya för oss. I enstaka fall kontaktade vi föräldrar och specialpedagoger för kompletterande information.

En mer ambitiös metod hade varit att kontakta samtliga kommuner i Sverige för att undersöka vilka förskolor som bedriver teckenspråkig verksamhet, men erfarenheten från den förra kartläggningen var att många kommuner har vag kunskap om de teckenspråkiga förskolorna i den egna kommunen. Vi tror att vi genom de kontakter vi haft har fångat upp samtliga förskolor som specialiserat sig på att ta emot döva eller hörselskadade barn.

Utifrån den information vi redan hade och den information vi fick in via andra personer kunde vi sammanställa en lista med 28 förskolor som tar emot döva eller hörselskadade barn. Vi studerade förskolornas webbplatser för att se om det fanns tecken på att de bedrev verksamhet för döva eller hörselskadade barn och om de hade en teckenspråkig verksamhet. Att förskolor tar emot döva och hörselskadade barn betyder inte alltid att verksamheten är teckenspråkig. I en del förskolor använder man hörselhjälpmedel och TAKK som stöd i talad kommunikation med barnen.

En enkät skickades till förskolecheferna på de förskolor som vi hade fått kännedom om i mars 2020 (bilaga 1). Några av dessa förskolor hade redan 2010 att uppgivit att de inte tog emot döva eller hörselskadade barn. Men eftersom behovet kan förändras från år till år ville vi ta reda på om verksamheten för teckenspråkiga barn hade återupptagits.

De frågor vi ställde rörde antalet teckenspråkiga barn, teckenspråkig personal, i vilken utsträckning det svenska teckenspråket används i verksamheten och om personalen fick gå på teckenspråkskurser. Vi ställde också frågor om i vilken utsträckning TAKK förekommer i verksamheten.

När det gäller användningen av svenskt teckenspråk bad vi förskolorna bedöma enligt samma kriterier som användes i undersökningen 2010: i alla aktiviteter, i vissa aktiviteter, i enstaka aktiviteter, sporadiskt eller inte alls. Var gränsen går mellan kategorierna är subjektivt, men det säger ändå något om i vilken utsträckning det svenska teckenspråket används.

Förskolecheferna hade också möjlighet att berätta om verksamheten via telefon, vilket en förskolechef gjorde. I några fall tog vi kontakt med uppgiftslämnarna för uppföljande frågor via e-post eller telefonsamtal.

Vad är en teckenspråkig miljö?

Målet med undersökningen är att ta reda på vilka förskolor som erbjuder en teckenspråksmiljö. Med vad räknas som teckenspråksmiljö? Idealet är en förskola där all personal och alla barn använder svenskt teckenspråk i alla aktiviteter. Men det finns inga förskolor som helt uppfyller sådana villkor. I bästa fall finns det en teckenspråkig avdelning på en vanlig förskola där alla av aktiviteterna sker på svenskt teckenspråk. Det är dock vanligare att förskoleavdelningar använder både tecknat och talat språk. Ibland används talat språk med stödtecken, till exempel TAKK.

Om en förskola ska kunna klassas som en förskola med teckenspråksmiljö har vi utgått från tre parametrar:

- hur många i personalgruppen som behärskar svenskt teckenspråk
- hur många teckenspråkiga barn det finns på förskolan
- hur ofta man använder svenskt teckenspråk i verksamheten.

Som första parameter har vi utgått från att minst två i personalgruppen ska behärska svenskt teckenspråk. Förutsättningarna varierar från förskola till förskola. På en liten förskoleavdelning kan det räcka med att två i personalgruppen är fullt teckenspråkiga medan det på en större förskola är för få.

I den andra parametern kvantifierade vi att minst fyra barn ska vara teckenspråkiga. Språket används inte bara mellan vuxna och barn utan också mellan barn. För att barnen ska kunna utveckla språket i lekar behöver det finnas tillräckligt många barn att leka med.

Hur ofta det svenska teckenspråket används i verksamheten är av stor betydelse. Om språket bara används vid enstaka aktiviteter kan man knappast kalla det för en teckenspråkig miljö. För att alla barn ska kunna vara delaktiga behöver det svenska teckenspråket användas i alla aktiviteter. Det är den tredje parametern som vi har undersökt.

Med teckenspråkig miljö följer också att verksamheten är visuellt anpassad för det svenska teckenspråket, till exempel att barnen ser varandra vid samlingar, att sagostunder utformas så att barn kan växla blick mellan berättare och illustrationer och att man i lekar tar hänsyn till att alla barn hänger med i vad som sägs.

Avgränsning

Vi har i denna kartläggning inte undersökt situationen för döva eller hörselskadade barn som går integrerade i vanliga förskolor. Tidigare kartläggningar pekar på att mellan 65 och 88 procent av döva eller hörselskadade barn som är inskrivna i hörselvården går integrerade i vanliga förskolor (Hörselskadades Riksförbund 2007, Norman 2010).

Vi har inte heller undersökt hur många teckenspråkiga hörande barn som har döva föräldrar eller syskon som går i vanliga förskolor. Dessa barn kan få modersmålsstöd, men eftersom det i regel bara handlar om språkkontakt mellan en vuxen och ett barn innebär det inte att det är en teckenspråksmiljö enligt de parametrarna vi satt upp.

3

Resultat

Samtliga 28 förskolor som fick enkäten besvarade den. Det var framför allt förskolecheferna på förskolorna som svarade. I några enstaka fall hade enkäten överlämnats till någon annan i arbetslaget att besvara.

Av dessa 28 förskolor uppgav 8 att de inte längre har någon särskild verksamhet för döva eller hörselskadade barn. 3 av dessa förskolor hade redan 2010 meddelat att de inte tar emot döva eller hörselskadade barn, så någon förändring hade inte skett i dessa fall. Alltså fanns det 20 förskolor som under våren 2020 tog emot döva eller hörselskadade barn. En lista över dessa förskolor finns i bilaga 2.

Förskolornas profil

Hur förskolorna presenterar sin verksamhet säger något om den språksyn som råder i verksamheten. Betraktas bruket av det svenska teckenspråket som en konsekvens av barnens hörselnedsättning eller ses det som ett viktigt språk i sig? Vi studerade därför förskolornas webbplatser.

De flesta förskolor som tar emot döva eller hörselskadade barn profilerar sin verksamhet utifrån barnens funktionsnedsättning. På webbplatserna kan det till exempel stå att på förskolan ”går barn med hörselproblematik” eller att det är en ”hörselintegrerad förskola för barn med hörselnedsättning”. 12 förskolor lyfte fram detta perspektiv.

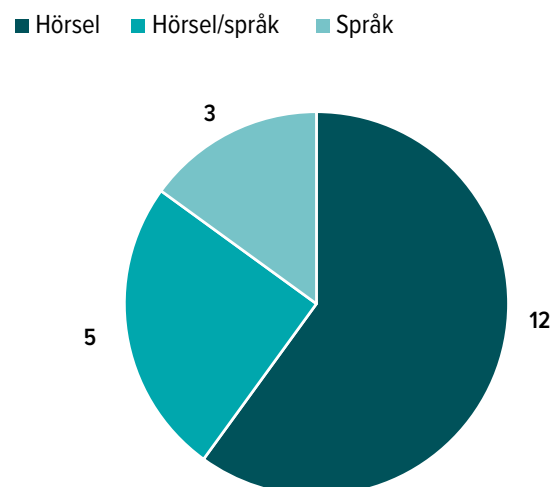
3 förskolor har en mer uttalad språklig profil. På webbplatserna kan det stå att förskolan ”har ett utökat uppdrag i flerspråkighet med svenskt teckenspråk som grund” eller att ”förskolan är tvåspråkig

(talad svenska och teckenspråk)”. 5 förskolor lyfter fram såväl det språkliga perspektivet som funktionshinderperspektivet (figur 1).

1 förskola nämner på sin webbplats att de tar emot hörande barn som har teckenspråkiga anhöriga. 2 förskolor nämner att även hörande barn går på förskolan, men det framgår inte om det är barn som har teckenspråkiga föräldrar eller teckenspråkiga syskon.

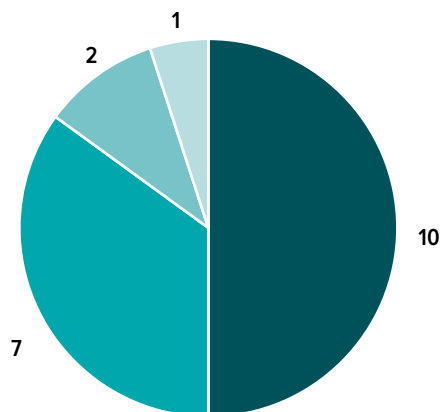
Teckenspråkiga avdelningar

Av de 20 undersökta förskolorna var det 10 förskolor som uppgav att de hade en eller flera avdelningar för teckenspråkiga barn. 1 förskola hade tre avdelningar, en för bara teckenspråkiga barn och

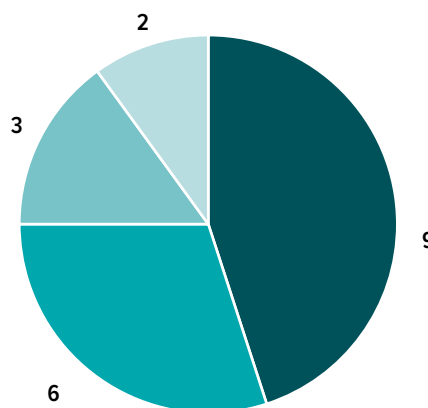
Figur 1. Förskolornas profil utifrån informationen på webbplatserna.

■ Integrerat   ■ Två avd.
■ En avd.   ■ Tre avd.

Figur 2. Hur förskolorna organiserar den teckenspråkiga verksamheten.

■ I alla aktiviteter   ■ Sporadiskt
■ I vissa aktiviteter   ■ Inte alls

Figur 3. I vilken omfattning svenskt teckenspråk används i förskolornas verksamhet.

två avdelningar som tog emot hörselskadade barn som gick tillsammans med andra hörande barn. 2 förskolor hade två avdelningar, en för lite äldre barn och en för yngre barn. 7 förskolor hade en teckenspråkig avdelning. I de övriga 10 förskolorna gick döva eller hörselskadade barn integrerat med andra hörande barn (figur 2).

Förskolor som tar emot hörande teckenspråkiga barn

På 15 förskolor fanns det vid undersökningstillfället s.k. anhörigbarn, alltså hörande barn som har teckenspråkiga föräldrar eller syskon eller någon nära släkting som är teckenspråkig. Dessa är dock i klar minoritet vilket kan tolkas som att förskoleverksamheten i första hand vänder sig till döva eller hörselskadade barn. Ingen av förskolorna – inte ens de som har en uttalad språklig profil – lyfter fram att de vänder sig till barn som är modersmålstalare i svenskt teckenspråk, dit hörande barn till teckenspråkiga föräldrar kan räknas.

Förskolan Västanvind i Leksand skiljer sig från de andra förskolorna i denna undersökning. Förskolan har inte kommunen som huvudman utan Sveriges Dövas Riksförbund. Förskolan ligger i anslutning till Västanviks folkhögskola som är en teckenspråkig folkhögskola och drivs av Sveriges

Dövas Riksförbund. Förskolan Västanvind profilerar sig som en förskola med teckenspråkig inriktning, men det svenska teckenspråket används endast sporadiskt i verksamheten. Det beror på att det framför allt är hörande teckenspråkiga barn som går där. Dessa barn använder huvudsakligen talad svenska med varandra. Döva eller hörselskadade barn har företräde till förskoleplats, men de har genom åren varit relativt få. Förskolan tar även emot icke-teckenspråkiga hörande barn från den kommunala barnomsorgskön.

Teckenspråkiga aktiviteter

Förskolorna fick ange i vilken utsträckning det svenska teckenspråket används i förskolan eller på förskoleavdelningarna. Av de 20 förskolor som tar emot döva eller hörselskadade barn samt anhöriga barn var det 9 förskolor som angav att det svenska teckenspråket användes *i alla aktiviteter*, 6 som angav att det användes *i vissa aktiviteter*, 3 *sporadiskt* och 2 *inte alls*. Ingen av förskolorna angav alternativet *enstaka aktiviteter*, vilket kan bero på att betydelsen kan uppfattas ligga nära alternativet *sporadiskt* (figur 3).

Att en förskola har en avdelning som tar emot teckenspråkiga barn innebär inte per automatik att det svenska teckenspråket används i alla aktiviteter. 6 av de förskolor som har en särskild teck-

enspråksavdelning uppgav att de använde svenskt teckenspråk *i alla aktiviteter*, 4 uppgav att det svenska teckenspråket användes *i vissa aktiviteter*. På 2 förskolor som hade fler avdelningar kunde det svenska teckenspråket användas *i alla aktiviteter* på den ena avdelningen och *i vissa aktiviteter* på den andra. 2 förskolor uppgav att de hade en teckenspråkig avdelning men att svenskt teckenspråk användes *i vissa aktiviteter*. Så det finns inget ett-till-ett-förhållande mellan teckenspråkig avdelning och mängden språkliga aktiviteter på svenskt teckenspråk.

2 förskolor uppger att de inte har någon särskild avdelning för teckenspråkiga barn. De betraktar de teckenspråkiga barnen som en integrerad del i förskolan. 1 av dessa förskolor menar att de behandlar alla barnen lika utifrån sina förutsättningar. På förskolans webbplats står det: ”I grupperna fördelar vi hörande barn och barn med hörselnedsättning/dövhet så jämt som möjligt. Det skapar respekt, solidaritet och förståelse för varandras likheter och olikheter.” Den andra förskolan skriver på sin webbplats att de erbjuder ”en flerspråkig miljö med svenskt teckenspråk samt skriven och talad svenska”.

Teckenspråkig personal

Att utgå i vilken utsträckning det svenska teckenspråket används i verksamheten räcker inte för att bedöma om förskolan erbjuder en teckenspråkig miljö. En viktig faktor är att det finns tillräckligt många personer i arbetslaget och tillräckligt många barn som är teckenspråkiga. I kartläggningen 2010 utgick vi ifrån att minst en pedagog behöver vara teckenspråkig. Det kan diskuteras om det är tillräckligt. I denna undersökning har vi höjt ribban något och utgår ifrån att det bör finnas minst två i arbetslaget som behärskar det svenska teckenspråket.

I 13 av de undersökta förskolorna 2020 hade fler än 2 personer i arbetslaget goda teckenspråkskunskaper enligt förskolecheferna. På en förskola fanns det olika uppfattningar om personalens teckenspråkskunskaper. Pedagogen som svarade på enkäten menade att ingen hade goda teckenspråkskunskaper medan förskolechefen ansåg att 2 i personalen hade tillräckliga kunskaper i svenskt teckenspråk.

Vi ställde frågor om huruvida personalen har möjlighet att fortbilda sig och förbättra sina teckenspråkskunskaper. På 13 av de 20 förskolor som tar

emot döva eller hörselskadade barn får personalen gå på teckenspråkskurser när det finns behov av det. Ytterligare 2 förskolor uppgav att de fått göra det tidigare, men att det var många år sedan.

En förskola uppgav att de har försökt att rekrytera döv teckenspråkig personal men misslyckats på grund av kravet på tjänsten. För att få en anställning måste personalen kunna kommunicera med alla barn. Förskolan försökte förmå en döv person att söka en tjänst, men eftersom förskolan bara hade ett fåtal döva barn behövde den sökande också använda talad svenska med de övriga hörande barnen. Den döva personen som sökte tjänsten kunde inte leva upp till detta villkor och drog därför tillbaka sin ansökan.

Teckenspråkiga barn

Under våren 2020 fanns det 146 döva eller hörselskadade barn i någon av de 20 förskolor som tar emot döva eller hörselskadade barn. I dessa förskolor fanns det 21 hörande barn som har teckenspråkiga föräldrar och 22 hörande barn som har teckenspråkiga döva eller hörselskadade syskon. Det fanns också 16 barn som bedömdes ha någon form av språkstörning.

Teckenspråkiga förskolemiljöer

När vi tar hänsyn till alla parametrar – det vill säga antal i personalgruppen som är teckenspråkiga, antal teckenspråkiga barn och hur ofta det svenska teckenspråket används i verksamheten – bedömer vi att 9 förskolor kan sägas erbjuda en teckenspråksmiljö. Det är ungefär lika många som i undersökningen från 2010, då 8 förskolor bedömdes erbjuda en teckenspråksmiljö.

Det är dock inte samma förskolor som bedöms erbjuda teckenspråksmiljö vid båda undersökningstillfällena. Några förskolor har upphört eller ändrat sin organisatoriska tillhörighet, men 5 av förskolorna som 2010 bedömdes erbjuda en teckenspråksmiljö gjorde det även 2020. 2 nya förskolor hade inrättats efter 2010 och fanns således inte med i den förra undersökningen. 1 av dessa upphörde dock med den teckenspråkiga verksamheten i augusti 2020 och övergick till att bli en vanlig förskola.

I de 9 förskolor som bedöms erbjuda en teckenspråksmiljö fanns det vid undersökningstillfället 57 teckenspråkiga personer i personalgruppen (22 förskollärare och 35 i arbetslaget), och antalet varierade mellan 2 och 18 fullt teckenspråkig personal på respektive förskola. Den förskola som har 18 teckenspråkig personal är exceptionell. Det handlar om en stor förskola som har tre avdelningar som tar emot döva eller hörselskadade barn. Genomsnittet för de andra förskolorna är annars 5 teckenspråkskunniga i personalgruppen.

I undersökningen som gjordes 2010 fanns det 19,5 pedagoger som arbetade på någon av de 8 förskolor som vi bedömde erbjöd teckenspråksmiljö, vilket är ungefär lika många som de 22 förskollärare som uppgavs vara fullt teckenspråkiga i undersökningen 2020. Eftersom vi inte uttryckligen ställde frågor om antalet teckenspråkiga i arbetslaget i undersökningen 2010 är det lite vanskligt att göra en jämförelse på den punkten mellan kartläggningarna.

137 teckenspråkiga barn gick vid undersökningstillfället i någon av de 9 förskolor som erbjuder teckenspråksmiljö. Av dessa var 109 barn döva eller hörselskadade. Det är något färre än 2010 då det fanns 114 döva eller hörselskadade barn i de förskolor som vi bedömde erbjöd en teckenspråkig miljö. Enligt tidigare kartläggningar uppskattas 1 000 barn i förskoleåldern vara inskrivna hos regionernas hörselhabilitering (Hörselskadades Riksförbund 2007, 2008). Siffran verkar vara relativt konstant från år till år. Det skulle i så fall innebära att ungefär 11 procent av de döva eller hörselskadade barn som är inskrivna inom hörselhabiliteringen går i en förskola som erbjuder en teckenspråkig miljö.

Vid kartläggningen 2010 samlade vi inte in några uppgifter om antalet hörande teckenspråkiga barn. I denna undersökning bad vi om informa-

tion om hur många hörande teckenspråkiga barn det fanns i förskolorna. I de förskolor som erbjöd teckenspråksmiljö fanns det 28 hörande barn som antingen hade döva föräldrar (13 barn) eller döva syskon (15 barn).

Enligt en uppskattning som Språkrådet gjort finns det omkring 400 hörande barn i förskoleåldern som har teckenspråkiga föräldrar (Lyxell 2014). De 13 barn som går i förskolor som erbjuder en teckenspråksmiljö utgör alltså omkring 4 procent av alla hörande barn till teckenspråkiga föräldrar. Någon uppskattning om hur många syskon till döva barn som det finns i förskoleåldern har inte gjorts.

TAKK används även på förskolor med döva eller hörselskadade barn

På 18 av de 20 undersökta förskolorna används TAKK (tecken som alternativt och kompletterande kommunikation) i verksamheten. Detta gäller även på de förskolor där det talas svenskt teckenspråk. 2 av de 9 förskolorna som erbjuder en teckenspråksmiljö angav emellertid att de inte använder TAKK alls, utan enbart svenskt teckenspråk. I de andra 7 förskolorna förekommer det att man använder TAKK i mer eller mindre omfattning, oftast på en särskild avdelning.

På 12 av de 18 förskolor som använder TAKK fanns det vid undersökningstillfället inga barn med språkstörningar, vilket är målgruppen för detta kommunikationssätt. Det indikerar att TAKK även används i kommunikation med döva eller hörselskadade barn.

4

Diskussion

Att bedöma vilka förskolor som erbjuder en teckenspråkig miljö är ingen enkel uppgift. Vår bedömning bygger på de uppgifter som förskolecheferna själva lämnat. Vi har utgått från parametrar som antalet teckenspråkig personal, antal teckenspråkiga barn och i hur stor omfattning det svenska teckenspråket används. Det bästa hade varit att besöka alla förskolor men det var inte möjligt inom ramen för detta uppdrag.

Som det konstaterades redan 2010 finns det inga renodlade teckenspråkiga förskolor. Den teckenspråkiga verksamheten sker oftast på en eller flera avdelningar på en förskola som också tar emot icke-teckenspråkiga hörande barn.

Ungefär samma antal förskolor 2020 som 2010

Antalet förskolor som erbjuder teckenspråkig verksamhet verkar hålla sig på en konstant nivå. Den nedåtgående trend vi bedömde fanns vid kartläggningen 2010 har inte fortsatt. Antalet döva eller hörselskadade i de teckenspråkiga förskolorna är ungefär lika många vid båda mättillfällena.

I rapporten *Se språket – barns tillgång till svenskt teckenspråk* (Lyxell 2014) gjordes en jämförelse mellan utvecklingen i förskolorna och i specialskolan, där antalet elever stadigt hade gått ner sedan 1998. Samma nedgång noterades i de förskolor som tar emot döva eller hörselskadade barn. Enligt Specialpedagogiska skolmyndigheten kan nedgången i specialskolan ha berott på flera faktorer: att färre

barn föddes under denna period, att fler döva barn fick kokleaimplantat och att kommunens avgift för elever som placeras i specialskolan höjdes, vilket gjorde att kommunerna sökte egna lösningar för eleverna (SPSM 2013, 2016).

År 2013 skedde ett trendbrott och därefter har antalet elever i specialskolan långsamt ökat igen. Vad trendbrottet beror på är oklart, men en faktor kan vara att det har fötts fler barn. Det är möjligt att denna utveckling också återspeglas inom förskoleverksamheten och att antalet teckenspråkiga barn inom förskolan följer samma utvecklingskurva. Trots att döva barn i större utsträckning får kokleaimplantat tycks föräldrarna vara intresserade av att placera sina barn i förskolor som använder svenskt teckenspråk i verksamheten. Förskolorna erbjuder barnen möjligheter att utveckla såväl svenskt teckenspråk som talad svenska.

Språkrådets undersökningar från 2010 och 2020 är ögonblicksbilder. Vi har inga data för tiden mellan undersökningarna, vilket är en brist. Förskolor är föränderliga verksamheter. Antalet barn kan variera från år till år eller till och med under en termin. Eftersom det handlar om relativt få barn som går i teckenspråkiga förskolor kan små demografiska förändringar påverka verksamheten mycket.

Språklig grupp eller barn med funktionshinder?

Man kan närma sig barnens språkliga situation utifrån olika perspektiv. Man kan betrakta döva eller hörselskadade barn som funktionsnedsatta, där det

svenska teckenspråket ses som ett språk som barnen måste använda som ersättning för talad svenska. Eller så kan man betrakta barnen som teckenspråkiga (eller flerspråkiga) där hörsel förmågan är av underordnad betydelse. Det andra perspektivet inkluderar även hörande teckenspråkiga barn.

När förskolorna beskriver verksamheten på sina webbplatser ligger tyngdpunkten ofta på barnens funktionsnedsättning. Det har dock skett en förändring och fler förskolor profilerar det svenska teckenspråket i verksamheten. Förmodligen existerar båda förhållningssätten sida vid sida i förskolorna, men hur de beskriver verksamheten ger en fingervisning om vilken språksyn som råder. Flera förskolor lyfter fram båda perspektiven på sina webbplatser.

I vårt grannland Finland har man tydligare växlat fokus från förskolebarnens hörsel förmåga till deras språkliga tillhörighet, åtminstone officiellt. Man gör ingen skillnad på döva, hörselskadade eller hörande barn. Barnen ses i första hand som språkliga individer och kunskaper i ett tecknat språk ses som en tillgång för alla barn, även de som inte använder ett tecknat språk i hemmet (Utbildningsstyrelsen 2019).

Homogena teckenspråksmiljöer eller blandade grupper?

I ett par av de undersökta förskolorna finns det en uttalad policy att blanda såväl döva som hörande barn i åldersadekvata grupper. Ett mål är att skapa förståelse hos barnen för varandras olikheter. Även om det finns en välmenande tanke bakom detta och kan fungera med normalhörande barn som har olika språkliga bakgrunder, behöver man titta på vad det betyder för döva eller hörselskadade barn. Deltar döva eller hörselskadade barn på lika villkor som hörande barn i talspråkiga sammanhang? Och lär sig hörande barn som inte har någon teckenspråkig anknytning tillräckligt med svenskt teckenspråk i förskolan så att de obehindrat kan samtala med de teckenspråkiga barnen?

I Örebro kommun pågår det en diskussion om förskolans roll för teckenspråkiga barn. Under många år fanns det en helt och hållet teckenspråkig förskola i kommunen, vilket var unikt i Sverige. 2016 upphörde förskolan och verksamheten flyttades till en större förskola där teckenspråkiga barn går tillsammans med hörande barn som inte har

någon anknytning till teckenspråkiga. Det har lett till att den teckenspråkiga miljön inte längre är lika homogen som den tidigare var.

Många föräldrar till döva barn i Örebro menar att det är viktigt att slå vakt om den teckenspråkiga miljön på förskolan. Att blanda barngrupper leder till att döva eller hörselskadade barn ofta hamnar utanför. I en artikel i Dövas tidning uttrycker föräldraorganisationen Riksförbundet DHB sin frustration över att förskolan fokuserar på barnens hörsel förmåga istället för att ha ett språkligt perspektiv (Martinsson 2020).

Att blanda döva, hörselskadade och hörande barn i samma förskoleverksamhet innebär utmaningar. Pedagoger och föräldrar kan ha skilda uppfattningar om vad som är bäst för barnet. Det är viktigt att även lyssna på barnet, som ofta har en mer pragmatisk syn på språkanvändningen än de vuxna (Brunnberg & Fredriksson 2007). Förskolorna behöver hitta ett förhållningssätt som innebär att alla barn känner sig delaktiga och kan utvecklas som människor.

Efterfrågan styr det språkliga utbudet

Teckenspråkiga förskolor påverkas i hög grad av efterfrågan. Däri ligger sårbarheten i denna verksamhet. Det finns förhållandevis få teckenspråkiga barn i förskoleåldern. Sverige är ett av långt land och man kan inte förvänta sig att det finns många teckenspråkiga förskolebarn i alla kommuner. Undantaget är storstäderna eller i städer där många teckenspråkiga bor, exempelvis Örebro.

Det är föräldrarna som placerar barnen i teckenspråkiga förskolor. Olika faktorer kan påverka deras beslut: information från hörselvården, närheten till förskolan, möjlighet till skolskjuts, arbetssituationen, släktingars och vänners förväntningar, synen på det svenska teckenspråkets roll och deras önskan att kommunicera med barnen på sitt eget språk. De förekommer att familjer flyttar till kommuner med teckenspråkiga förskolor för att ge sina barn goda möjligheter att utveckla svenskt teckenspråk. Men det finns också föräldrar som hoppas att hörseltekniska hjälpmedel i förskolan ska göra det möjligt för familjen att stanna på hemorten.

Om föräldrarna inte placerar sina barn i teckenspråkiga förskolor är det svårt att behålla den teckenspråkiga kompetensen i personalgruppen. Ett par förskoleavdelningar i undersökningen har varit nära att läggas ner men har i sista stund räddats av att några döva eller hörselskadade barn placerats där. Det har dock inte varit tillräckligt för att kunna säga att förskolan erbjuder en teckenspråkig miljö.

Att det går relativt få hörande teckenspråkiga barn i de teckenspråkiga förskolorna tyder på att andra faktorer än föräldrarnas önskan att barnen utvecklar det svenska teckenspråket styr förskoleplaceringen.

Teckenspråkig kompetens

För att en förskola ska kunna erbjuda teckenspråksmiljö krävs det att personalen är teckenspråkig. Av svaren i enkätundersökningen att döma försöker de teckenspråkiga förskolorna så långt som möjligt behålla den teckenspråkiga kompetensen i personalgruppen. Många förskolor erbjuder hörande personal att vid behov gå på kurs i svenskt teckenspråk.

Men att lära sig svenskt teckenspråk i vuxen ålder innebär ofta att man inte talar språket flytande. Det är därför viktigt att rekrytera personal som har svenskt teckenspråk som sitt modersmål. Där har döv teckenspråkig personal en viktig roll. Om man i anställningsvillkoren anger att förskolepersonalen även ska kunna kommunicera med talat språk utesluts döva personer från rekryteringsprocessen, vilket är olyckligt.

Döv teckenspråkig personal kan fungera som språkliga förebilder för barnen, vilket är särskilt viktigt för barn som har hörande föräldrar som inte behärskar det svenska teckenspråket. I förskolan kan barnen få träffa vuxna som har det som sitt modersmål. Döv personal besitter vad man kallar för dövkompetens, det vill säga egen erfarenhet och kunskap om dövas levnadsvillkor, dövas kultur och språk. De är en mycket viktig resurs när det gäller förståelsen för barnens språkliga situation.

TAKK är inte anpassat för döva eller hörselskadade barn

I flera av de undersökta förskolorna används TAKK. Man får fråga sig vilken funktion TAKK har för döva eller hörselskadade barn, då målgruppen för

denna kommunikationsform är hörande barn med språkstörningar. Eftersom vi inte har besökt förskolorna kan vi inte säga i vilka sammanhang TAKK används om det används med döva eller hörselskadade barn. Men eftersom TAKK förekommer i samma förskolor där svenskt teckenspråk talas finns det en stor risk för sammanblandning.

En förutsättning för att kunna använda TAKK är att barnen har god hörsselförmåga. Döva eller hörselskadade barn har inte tillgång till det talade språket på samma sätt som normalhörande barn har. Teckenstöd innebär därför inte någon förstärkning av den språkliga perceptionen för barn med hörselnedsättningar, utan får snarare ses som en kompensation för att barnet inte uppfattar det talade språket fullt ut.

TAKK är inte ett utvecklingssteg mot svenskt teckenspråk, vilket en del föräldrar och beslutsfattare tycks tror. Även om tecknen som används i TAKK är hämtade från svenskt teckenspråk, så har det inte samma funktion. TAKK används nästan uteslutande i pedagogiska sammanhang medan svenskt teckenspråk har en social funktion och är ett språk som barnet har med sig hela livet.

Det finns en risk för att beslutsfattare inom kommunen ser TAKK som en genväg till kompetensuppfyllelse hos personalen, eftersom det går fortare att lära sig TAKK jämfört med svenskt teckenspråk. Enligt läroplanen för förskolan ska döva eller hörselskadade barn samt teckenspråkiga hörande barn ges möjlighet att lära sig, utveckla och använda svenskt teckenspråk. TAKK kan aldrig ses som en ersättning för det svenska teckenspråket.

Samarbete mellan kommunerna

Kommuner som endast har ett fåtal teckenspråkiga barn i förskoleverksamheten kan ha svårt att bygga upp teckenspråkig kompetens i personalgruppen. Ett alternativ är att köpa tjänster från en grannkommun som har en etablerad verksamhet för teckenspråkiga barn. Många förskolor i undersökningen anger att de tar emot teckenspråkiga barn från andra kommuner.

Språkrådet har i denna undersökning inte tittat på i vilken utsträckning detta samarbete förekommer och i vilka former. Men att ett sådant samarbete finns är viktigt och ibland en förutsättning för att

upprätthålla teckenspråksmiljöerna. Eftersom målgruppen är liten gäller det att ta vara på den kompetens som finns i de teckenspråkiga förskolorna.

En del kommuner försöker hitta egna lösningar för döva eller hörselskadade barn som går i någon av kommunens förskolor. Lösningen innebär i regel att barnet får en assistent som följer barnet och stöttar kommunikationen med stödtecken. Det innebär inte att förskolan erbjuder en teckenspråkig miljö.

En förskola i undersökningen pekar på en utveckling som går i motsatt riktning. Döva eller hörselskadade barn går i olika förskolor i den egna kommunen. Det gör det ännu svårare att bygga upp den teckenspråkiga kompetensen.

Nationell samordning av teckenspråkiga förskolor

Förskolor som tar emot teckenspråkiga barn har idag ingen rapporteringsskyldighet. Därför är det svårt att få en helhetsbild av vilka förskolor som bedriver verksamhet på svenskt teckenspråk.

Språkrådet föreslog i rapporten *Se språket – barns tillgång till svenskt teckenspråk* (Lyxell 2014) att Specialpedagogiska skolmyndigheten borde ges ett utökat uppdrag och få ett visst ansvar för förskolor som tar emot döva eller hörselskadade barn. Att vi föreslog detta har flera skäl.

Ett skäl är att specialskolan kommer i kontakt med många av de barn som gått i teckenspråkiga förskolor. Att ha nära samarbete med teckenspråkiga förskolor kan därför underlätta planeringen av specialskolornas verksamhet.

Ett annat skäl är att specialskolan har kunskaper om hörande teckenspråkiga barn. Det ingår nämligen i myndighetens uppdrag att erbjuda teckenspråksundervisning för hörande barn som har döva föräldrar eller syskon. Teckenspråkiga hörande elever från årskurs 1 till och med gymnasieskolan har möjlighet att en vecka per termin få teckenspråksutbildning på någon av de regionala specialskolorna. År 2019 var 367 barn inskrivna i denna verksamhet (Specialpedagogiska skolmyndigheten 2019).

Ytterligare ett skäl är att Specialpedagogiska skolmyndigheten redan har en rådgivningsverksamhet som vänder sig till kommuner som har döva och hörselskadade elever i grundskolan. Om rådgivningsverksamheten också omfattar förskolor vore mycket vunnet. Specialskolan tar idag emot elever som halkat efter i undervisningen i grundskolan. Detta innebär stora utmaningar för specialskolan, som får ägna mycket tid åt att lära eleverna svenskt teckenspråk parallellt med ämnesundervisningen (Wickström 2018).

Intresseorganisationer för döva eller hörselskadade har pekat på och lämnat förslag till åtgärder på bristen på nationell samordning av insatser som riktar sig till döva eller hörselskadade barn och unga (Hörselskadades Riksförbund 2007, Riksförbundet DHB 2019, Sveriges Dövas Riksförbund 2020 a).

SAK-utredningen (SOU 2016:46) föreslår att regionala resurscentrum inrättas för elever som tillhör specialskolans målgrupp och att Specialpedagogiska skolmyndigheten får i uppdrag att utveckla dessa. Något liknande kan behövas för förskoleverksamheten som vänder sig till teckenspråkiga barn. Ett resurscentrum kan fungera som ett nav för erfarenhetsutbyte mellan de teckenspråkiga förskolorna.

5

Slutord

Teckenspråkiga förskolor spelar en mycket viktig roll för en utsatt grupp. Barnen är utspridda över hela landet. Huvudman för förskolan är kommunen, men man kan inte förvänta sig att alla kommuner har den kunskap som behövs för att möta dessa barns språkliga behov. Kunskapen behöver samlas på en nationell nivå och vara tillgänglig för de kommuner som startar teckenspråkiga förskolor.

Barnens språkliga villkor varierar. En del växer upp med det svenska teckenspråket som sitt förstaspråk medan andra kommer i kontakt med senare i livet. Många teckenspråkiga barn har en hörselnedsättning. Det finns en risk att man fokuserar på barnens brister istället för barnens förmågor. För att barn ska kunna utveckla språk behöver de ha tillgång

till språk, oavsett om det är tecknat eller talat språk. Offentliga verksamheter, som förskolor är, har ett särskilt ansvar att barnen ges möjligheter att lära sig, utveckla och använda det svenska teckenspråket.

Språkrådet har utifrån uppdraget att följa tillämpningen av språklagen genomfört två undersökningar om förskolor som erbjuder teckenspråkig miljö. Vår förhoppning är att den viktiga förskoleverksamheten som vänder sig till teckenspråkiga barn följs upp av undersökningar med kortare intervaller än de tio år som det gått mellan Språkrådets undersökningar. Det är lämpligt att ansvaret läggs på en myndighet som har ett pedagogiskt ansvar på nationell nivå.

Litteraturförteckning

- Ahlgren, I. & Bergman, B. (2006). *Det svenska teckenspråket. Teckenspråk och teckenspråkiga – Kunskaps- och forskningsöversikt*. SOU 2006:29.
- Andersson, L., Andåker, E., Allard, K., Bergstadius, H., Cramér-Wolrath, E., Foss-Aldén, H., Fredäng, P., Helmersson, Å., Hermansson, M., Holmström, I., Lindahl, C., Lyxell, T., Roos, C., Rudner, M., Schönström, K., Wahlund, M., Wickström, L. (2016). *Talet tillsammans med teckenspråk gynnar små barns språkutveckling*. DHB Dialog, nr 4 2016.
- Brunnberg, E & Fredriksson, J. (2007). *Kattungen – en ”förskola för alla” med teckenspråket som grund*. Utvärdering efter att hörande barn inkluderats i verksamheten hösten 2006. Ett uppdrag från Örebro Kommun. Örebro universitet.
- Brännström, K. J., von Lochow, H., Lyberg Åhlander, V., & Salén, B. (2019). Passage comprehension performance in children with cochlear implants and/or hearing aids: the effects of voice quality and multi-talker babble noise in relation to executive function. *Logopedics Phoniatrics Vocology*, 43 (4).
- Cramér-Wolrath, E. (2019). *Att främja svenskt teckenspråk i förskolan*. Skolverket Lärportalen.
- Heister Trygg, B. (2010). *TAKK, Tecken som AKK*. Andra reviderade upplagan. Södra regionens kommunikationscentrum.
- Hörselskadades Riksförbund. (2007). *”Åh, det var inget viktigt...”*. Årsrapport 2007.
- Kermit, P. (2010) Choosing for the child with cochlear implants: a note of precaution. *Medicine, Health care and Philosophy*. vol. 13 (2).
- Lyxell, T. (2014). *Se språket – barns tillgång till svenskt teckenspråk*. Rapporter från Språkrådet nr 3. Institutet för språk och folkminnen.
- Lyxell, T. (2019). *Med blick på modersmålet – om språksituationen för hörande barn till döva och modersmålsundervisning i svenskt teckenspråk*. Rapporter från Språkrådet 9. Institutet för språk och folkminnen.
- Martinsson, N. (2020). *Klöverängens förskola gör skillnad på barn*. Dövas tidning 5:2020. Tidskrift från Sveriges Dövas Riksförbund.
- Nelfelt, K. (2001). *Tecken som stöd*. Rapport 1 från TSS-projektet. Gothenburg papers in theoretical linguistics. Göteborgs universitet, Institutionen för lingvistik.
- Nelfelt, K. (2003). *När jag var på TSS-kursen och alla TSS:ade tyckte jag att jag fått tillbaka min hörsel, men på tåget hem var jag stendöv igen*. Slutrapport TSS-projektet. Gothenburg papers in theoretical linguistics. Göteborgs universitet, Institutionen för lingvistik.
- Norman, C. (2010). *Kartläggning av kommunernas hörselpedagogiska stöd till barn och elever med hörselnedsättning i Stockholms län*. Hörsel-dövforum, rapport. En försöksverksamhet mellan Specialpedagogiska skolmyndigheten och Hörselhabiliteringen för barn och ungdom, Karolinska universitetssjukhuset.
- Region Skåne, Syn-, hörsel- och dövverksamheten (2016). *Konsekvenser av språklig deprivation hos vuxna teckenspråkiga döva – en forskningsöversikt*. Forsknings- och utvecklingsenheten, Habilitering & Hjälpmedel, FoU-rapport 8/2016 – Forskningsöversikt.
- Riksförbundet DHB (2019). *Styrka, kunskap & möjligheter. Riksförbundet DHB: S idéprogram 2019–2021*. Antaget vid Riksförbundets DHB:s årsmöte den 30 mars 2019.
- Roos, C. (2019). *Teckenspråk och tecken som stöd i förskolan*. Skolverket Lärportalen.
- Rudner, M. (2016). Cognitive spare capacity as an index of listening effort. *Ear and Hearing*, 37, s. 69–76.
- Rönnerberg, J., Danielsson, H., Rudner, M., Arlinger, S., Sternäng, O., Wahlin, Å. & Nilsson, L-G. (2011). Hearing loss is negatively related to episodic and semantic long-term memory but not to short-term memory. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 54 (2), s. 705–726.
- Skolverket (2019). *Guide och webinarium om förändringarna i Lpfö 18. Rätt till teckenspråk*. <<https://www.skolverket.se/undervisning/forskolan/laroplan-for-forskolan/guide-och-webbinarium-om-forandringarna#h-Ratttillteckensprak>>. Hämtad oktober 2020.
- Specialpedagogiska skolmyndigheten (2013). *Utveckling av specialskolans verksamhet*. ALL 2013/781.

- Specialpedagogiska skolmyndigheten (2016). *Yttrande över betänkandet Samordning, ansvar och kommunikation – vägen till ökad kvalitet i utbildningen för elever med vissa funktionsnedsättningar, SOU 2016:46*. ALL 2016/1186.
- Specialpedagogiska skolmyndigheten (2019). *Årsredovisning 2019*.
- Språkrådet (2010). *Språksituationen i Sverige 2010*. Omvärldsanalys utarbetad vid Språkrådet, Institutet för språk och folkminnen.
- Språkrådet (2016). *Det svenska teckenspråkets grammatik*. Institutet för språk och folkminnen. <<https://www.isof.se/stod-och-sprakrad/utbildningsmaterial/det-svenska-teckensprakets-grammatik/>>.
- Sveriges Dövas Riksförbund (2009). *Svenskt teckenspråk och TSS. Detta är skillnaden*.
- Sveriges Dövas Riksförbund (2020 a). *Bra start i livet. Policy. Starkare rätt till teckenspråk*.
- Sveriges Dövas Riksförbund (2020 b). *Döva barn. En handbok för föräldrar*.
- Utbildningsstyrelsen (2019). *Teckenspråkiga barn i småbarnspedagogiken och i förskoleundervisningen*. Guider och handböcker 2019:6.
- Wickström, L. (2018). *Den tvåspråkiga verkligheten i specialskolan*. Skolverket Lärportalen

Bilaga 1

Språkrådets undersökning om förskolor som har teckenspråkig verksamhet

Språkrådet gjorde 2010 en kartläggning av hur många förskolor som tar emot teckenspråkiga barn, vilket redovisas i [denna rapport](#). Vi vill nu tio år senare följa upp undersökningen för att se om det skett förändringar. Ni får denna enkät eftersom er förskola tidigare uppgivit att ni tagit emot döva och hörselskadade barn eller vi på andra vägar fått veta att er förskola tar emot teckenspråkiga barn.

Om ni inte har verksamhet för teckenspråkiga barn, får ni gärna tipsa om andra förskolor i er kommun/region som har det. Gör det i kommentarsfältet i punkt 3. Om ni tycker att svarsalternativen inte stämmer in på er verksamhet finns det möjlighet att kommentera efter varje fråga.

Vill ni hellre berätta om er verksamhet via taltelefon eller bildtelefon så går det bra. Kontakta Tommy Lyxell, 0735-586068, sprakradet-teckensprak@t-meeting.se.

Vi önskar svar senast fredagen den 20 mars 2020. Tack för er medverkan!

Förskolans namn och kommun:

Kontaktperson och kontaktuppgifter (ifall vi har följdfrågor som vi vill ställa):

Har förskolan en särskild avdelning för teckenspråkiga barn?

- Ja
- Nej

Kommentarer:

I vilken omfattning används det svenska teckenspråket? (välj det alternativ som stämmer bäst in på er förskola/förskoleavdelning)

- I alla aktiviteter
- I vissa aktiviteter
- I enstaka aktiviteter
- Sporadiskt
- Inte alls

Kommentarer:

I vilken omfattning använder ni TAKK eller tecken som stöd till talet i verksamheten? (välj det alternativ som stämmer bäst in på er förskola/förskoleavdelning)

- I alla aktiviteter
- I vissa aktiviteter
- I enstaka aktiviteter
- Sporadiskt
- Inte alls

Kommentarer:

Hur många barn finns det på förskoleavdelningen.

Totalt
Döva eller hörselskadade barn
Hörande barn som har teckenspråkiga föräldrar
Hörande barn som har teckenspråkiga syskon
Hörande barn med språkstörning

Kommentarer:

Finns det barn i er verksamhet som är bosatta i någon annan kommun?

- Ja
- Nej

Kommentarer:

Hur många är det i personalgruppen på förskolan?

Totalt
Förskollärare som är fullt teckenspråkiga
I arbetslaget som är fullt teckenspråkiga

Kommentarer:

Får personalen gå på kurs för att lära sig/fortbilda sig i svenskt teckenspråk?

- Ja
- Nej

Kommentarer:

Om det är något som ni vill lägga till kan ni göra det här:

Bilaga 2

Förskolor som tog emot döva, hörselskadad eller hörande teckenspråkiga barn våren 2020.

1. Motettens förskola, Malmö
2. Uroxens förskola, Lund
3. Syrsan, Hässleholm
4. Ängavångens förskola, Ängelholm
5. Humlegårdens förskola, Helsingborg
6. Hebergs förskola, Falkenberg
7. Korsgatan, Vänersborg
8. Förskolan Lärkan, Borås
9. Bronsåldersgatan 27 förskola, Göteborg
10. Kålgårdens förskola, Jönköping
11. Klöverängens förskola, Örebro
12. Förskolan Västanvind, Leksand
13. Dunderbackens förskola, Finspång
14. Vårängens förskola, Huddinge
15. Förskolan Havet, Stockholm
16. Snäckbacken förskola, Sollentuna
17. Staffangårdens förskola, Gävle
18. Tjäderns förskola, Härnösand
19. Förskolan Haga, Umeå
20. Degerbyns förskola, Skellefteå

Teckenspråkiga förskolor 2020

Denna rapport innehåller en kartläggning av hur många förskolor som våren 2020 erbjöd en teckenspråkig miljö. Antalet förskolor är ungefär lika många som tio år tidigare, då Språkrådet gjorde en liknande kartläggning.

I förskolor som tar emot döva eller hörsel-skadade barn används inte bara svenskt teckenspråk. Talad svenska med teckenstöd används parallellt med det svenska teckenspråket. En fåtal förskolor kan sägas erbjuda en teckenspråksmiljö, medan de flesta inte kan sägas göra det.

Förskolor som erbjuder teckenspråkig miljö är viktiga för barn som olika skäl behöver lära sig, utveckla och använda det svenska teckenspråket. För en del är det svenska teckenspråket en förutsättning för god språklig utveckling, för en del är användning av språket viktigt för den språkliga identiteten.

Undersökningen är ett led i Institutet för språk och folkminnen uppdrag att följa upp språklagen.

